

Daniel Sanchis. *Per força*, 2008. Collage, 20 x 28 cm.

LA SALUT A TRAVÉS DELS MITJANS

PROPAGANDA SANITÀRIA INSTITUCIONAL EN L'ESPANYA DELS ANYS VINT I TRENTA DEL SEGLE XX

Enrique Perdiguero

Health and the Mass Media: Institutional sanitary propaganda in Spain in the 1920s and 30s.

During the nineteen-twenties and thirties the Spanish sanitary authorities put numerous propagandistic campaigns into motion via placards, radio and cinema, directed at changing the public's behaviour in questions related to health. The objective was to create a new sanitary culture that would assist the mass surveillance campaigns that were characteristic of public-health policy in that epoch.

En un monogràfic sobre ciència, publicitat i propaganda, el component de persuasió de totes les ciències a l'hora de relacionar-se amb els seus diferents públics resulta fonamental. La persuasió que les ciències exerceixen pot tenir com a objectiu la pròpia legitimació, o, per exemple, pot ocórrer que una controvèrsia científica que no pugui ser resolta en l'àmbit de la mateixa comunitat científica siga traslladada a la població perquè es pugui dirimir a l'arena pública la supremacia d'alguna de les posicions enconrades.

Però quan aquest component persuasiu el portem al camp de la medicina i de la salut ens trobem amb un element més, peculiar encara que no únic de la medicina, que assoleix gran importància. Normalment quan les anomenades ciències de la salut utilitzen la publicitat i la propaganda, a més de tots els objectius que són comuns a les altres ciències, també pretenen modificar comportaments de la població a qui es dirigeixen els missatges publicitaris o propagandístics. Aquest canvi de conductes pot passar per l'adopció o evitació d'una determinada pràctica, per l'adquisició i consum d'un determinat aliment o per eradicar-lo de la dieta, per la promoció d'un determinat preparat farmacèutic, etc. També es pot pretendre crear la demanda d'uns serveis oferts per professionals que estan conformant el seu nínxol professional i tracten de mostrar que són necessaris per a resoldre determinat problema de salut.

**«QUAN LES CIÈNCIES
DE LA SALUT FAN
SERVIR LA PUBLICITAT
I LA PROPAGANDA ES
PRETÉN MODIFICAR
COMPORTAMENTS DE
LA POBLACIÓ A QUI ES
DIRIGEIXEN ELS MISSATGES»**

En aquest article comentarem sumàriament algunes iniciatives propagandístiques que els serveis sanitaris oficials espanyols van posar en marxa en els anys vint i trenta del segle passat perquè la població adquirira determinats comportaments i utilitzara determinats serveis relacionats, sobretot, amb les malalties venèries i la salut maternoinfantil.

■ LA CREACIÓ D'UNA CULTURA SANITÀRIA

La necessitat de comptar amb la connivència de la població a l'hora de reformar determinades pràctiques sanitàries no va ser, per descomptat, una novetat del segle xx. No cal sinó citar les nombroses obres que es van dedicar a finals del segle xix a tractar d'analitzar i solucionar el problema de la mortalitat infantil, per a difondre nombrosos consells que miraven de modificar el que es consideraven errors de criança.

Aquests consells, i molts més d'emmarcats en altres àmbits, s'enquadraven en la nova manera d'afrontar les malalties que es va produir a partir de final del segle xix a Europa i als EUA, en la qual va ser de la major importància el concurs de les ciències socials. Aquesta novetat va ser producte de l'expressió de nous conflictes socials en el context de la industrialització i dels mètodes usats per tractar d'evitar-los o reconduir-los sense que es produïra un enfrontament social obert. La salut va anar cons-

El Servei de Sanitat de la Mancomunitat de Catalunya va editar una sèrie de cartells per prevenir la grip o el paludisme. En la imatge, cartell de Ramon Casas referent a l'inici de l'obra antituberculosa del Servei.

«ELS SERVEIS SANITARIS ESPANYOLS VAN ANAR INCORPORANT NOUS MITJANS PER A TRANSMETRE ELS MISSATGES QUE VOLIEN FER ARRIBAR A LA POBLACIÓ, SEGUINT EL MATEIX CAMÍ QUE ALTRES PAÏSOS EUROPEUS I D'AMÈRICA DEL NORD»

Cartell de la Direcció General de Sanitat de la II República espanyola.

tituint-se com un element fonamental en la cultura industrial. Enfront d'altres punts de vista que han ressaltat la funció de control social, la medicina, tal com ha assenyalat Alfons Labisch, tenia un paper de mediador social. No deixava per això de tenir un fort component de classe, ja que va ser dirigida pels mateixos sectors que encapçalaven la modernització i que es beneficiaven d'aquest procés. Així es va anar constituint l'ideal d'una societat saludable, i d'un *homo hygienicus*, tal com propugna l'historiador alemany.

Per a aconseguir aquest ideal de la societat saludable la medicina social va posar en marxa diverses tecnologies d'intervenció que van variar les fronteres de l'àmbit de la salut pública. El més significatiu és que es va dur a terme un canvi en l'estratègia assistencial que va cristal·litzar en l'inici de les campanyes sanitàries i en l'aparició d'un nou dispositiu assistencial, el dispensari (o centre de salut o d'higiene). L'activitat d'aquests centres es va focalitzar en la vigilància mèdica de grups de risc, el diagnòstic precoç i el consell i l'educació. Ja no es tractava que els malalts acudiren a les institucions sanitàries, als professionals sanitaris o requeriren els seus serveis a domicili. Del que es tractava en el marc d'acció de la medicina social era d'anar a

© Colecció Carlos Velasco Murviedro

© Biblioteca de Catalunya

ACADEMIA DE HIGIENE DE CATALUNYA

LIENDA EFICAZMENTE A TODOS LA NECESIDAD IMPERIOSA DE DESTRUIR MOSCAS, PUES ESTÁ PLENAMENTE DEMOSTRADO QUE TRASMITEN Y GAN POR TODAS PARTES ENFERMEDADES TAN GRAVES COMO EL COLERA, IS, LA DIARREA INFANTIL, LA TISIS, LA DISENTERIA, LA VIRUELA, ETC. ETC.

URAR POR TODOS LOS MEDIOS QUE LAS MOSCAS NO PENETREN HABITACIONES Y DESTRUIR A CUANTAS HAYAN ENTRADO EN S LA PARTE MENOS IMPORTANTE DE ESA LUCHA CON SERLO I. LA MAS TRASCENDENTAL Y DE MEJORES RESULTADOS DE EVITAR SU REPRODUCCION Y ESO SE CONSIGUE ANDO TODOS LOS RINCONES DE LAS CASAS QUE SITIO DONDE ANIDAN.

JAR LAS BASURAS A LA CALLE ES FOMEN- CRIADERO DE MOSCAS QUE DESPUES EN LAS CASAS. E HAY LIMPIEZA NO HAY MOSCAS. E NO HAY MOSCAS NO FAL- ALUD.

MOSCAS VOLANDO RE- EN DISTANCIAS RES DE UN KI- RO.

EN LA COCINA, EN LA DESPENSA, EN LAS TIENDAS EN LOS MERCADOS, EN TODAS PARTES DEBEN PROTEGERSE LOS ALIMENTOS Y BEBIDAS PUES AL POSARSE SOBRE ELLOS LAS MOSCAS DEPOSITAN LOS MICROBIOS QUE HAN RECOGIDO CON SUS PELUDAS PATAS DEL CUERPO DE LOS ENFERMOS Y DE LOS SITIOS INFECTOS.

LIMPIENSE A LO MENOS UNA VEZ POR SEMANA, LAS CUADRAS Y CORRALES SACANDO DE ELLOS EL ESTIERCOL Y REGADO EL SUELO Y LAS PAREDES CON AGUA DE CAL. PONGANSE LOS ESTIERCOLES EN LUGARES CERRADOS, PARA QUE EN ELLOS NO PENETREN LAS MOSCAS, Y A SER POSIBLE FUERA DE LOS SITIOS POBLADOS REGANDOS CON AGUA DE CAL, SULFATO DE COBRE, ETC.

HAY QUE DESTRUIR LAS MOSCAS POR TODOS LOS MEDIOS ADECUADOS.

El Exmo. Ayuntamiento de Barcelona acordó la impresión del presente cartel sanitario

TIP. P. CASO UNIVERSIDAD 137-BARNA

© Biblioteca de Catalunya

Cartell elaborat pel Laboratori Provincial d'Higiene de Barcelona (dalt), realitzat per Francesc d'Assís Galí al voltant de 1918, per divulgar el paper de les mosques com a transmissores de malalties. L'Ajuntament de Barcelona també va imprimir un cartell (a l'esquerra) de l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya en relació al tema de les mosques.

nova cultura sanitària dissenyada per tal que el públic seguira el dictat dels professionals.

Però ben aviat el cartellisme, la ràdio i el cinema també van ocupar el seu lloc en aquest interès, amb el seu enorme potencial per arribar a un nombre més gran de persones. És així que tenim constància del començament de l'ús en l'àmbit català del cartell com a eina de propaganda sanitària. Entorn de 1918, Francesc d'Assís Galí (1880-1965) va realitzar per al Laboratori Provincial d'Higiene de Barcelona el cartell titulat *Per higiene, per estètica, per comoditat, per dignitat. Guerra a les mosques*, una cromolitografia de 80 x 58 cm que popularitzava i divulgava els missatges referents al paper de les mosques com a transmissores de malalties. Aquest autor també va realitzar un cartell sobre higiene infantil com a part de la labor propagandística de la mateixa institució. Entorn d'aquells anys l'Ajuntament de Barcelona va acordar imprimir un cartell sanitari obra de l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya també en relació amb la lluita contra les mosques.

cercar els possibles malalts. I com més millor. Per això el control mèdic massiu va ser el mètode més habitual de treball. I per portar-lo a terme calia comptar amb la col·laboració de la població, que havia d'adquirir una nova cultura sanitària, i avenir-se a aquesta vigilància massiva a què els professionals volien sotmetre-la.

Durant els primers anys del segle xx a Espanya, a partir de la Instrucció General de Sanitat de 1904, quasi tots els intents de dinamitzar el panorama sanitari espanyol van tractar de fomentar l'educació sanitària de la població. Ben cert que les conferències, les xarrades i els escrits, que havien estat els canals habituals per fer aquesta tasca, van ser els mitjans proposats per la legislació que va anar apareixent, a fi de crear una

COMPROVAT CIENTÍFICAMENT!

MONOGRÀFIC

© Col·lecció particular

Fotograma de la pel·lícula *La terrible lección* (1928), un documental de ficció sobre les malalties venèries produït per l'oficina creada al dispensari Martínez Anido de Madrid.

A la dreta, *L'oferta perillosa*, de Manchón. Cartell premiat pel Comitè executiu antiveneri el 1927 que mostra una dona que amaga darrere del seu oferiment carnal la pròpia mort.

© Col·lecció particular

Molt significatiu va ser l'afany propagandístic del Servei de Sanitat que va muntar la Mancomunitat de Catalunya en els últims cinc anys de la seua trajectòria (1920-1924), a partir d'un incipient servei d'estudis sobre paludisme, format en el si de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans i dirigit per Gustavo Pittaluga (1876-1956), així com el d'altres organismes de la mateixa institució. A més d'una sèrie de publicacions, fonamentalment centrades en el paludisme, es van editar diversos cartells: un que aconsellava mesures higièniques davant l'epidèmia de grip, un altre que indicava mesures antipalúdiques i un altre anunciant el començament de l'obra antituberculosa del Servei, obra de Ramon Casas (1866-1932).

Cal assenyalar que en el marc de la lluita antipalúdica duta a terme en el conjunt d'Espanya també es van utilitzar cartells. No tenim dades precises sobre la producció que se'n va fer, si bé sabem que es va repartir generosament per tot el país. En el marc d'aquesta lluita també es va començar a utilitzar un altre mitjà de comunicació de masses que, juntament amb la ràdio, passaria a tenir gran importància en el marc de la propaganda sanitària: el cinema. Es van utilitzar dues cintes, una provinent de la Fundació Rockefeller (*Malària*, 1925) i una altra produïda pels mateixos alumnes de l'Instituto Antipalúdico de Navalmoral de la Mata, que no ha arribat fins a nosaltres. Per tant, els serveis sanitaris espanyols van anar incorporant nous mitjans

de transmetre els missatges que volien fer arribar a la població, seguint el mateix camí que transitaven altres països europeus i l'Amèrica del Nord.

L'aparició el 1930, en el marc de l'Escola Nacional de Sanitat, d'una assignatura amb l'expressiu títol «Museu, iconografia, propaganda i extensió de la cultura sanitària» va ser un fet significatiu de la importància que en la propaganda sanitària van anar tenint altres mitjans diferents de les tradicionals xarrades divulgatives.

■ LA PROPAGANDA SANITÀRIA EN LA LLUITA ANTIVENÈRIA

Però, en realitat, la més primerenca institucionalització, com a tal, de l'acció propagandística sanitària es va produir amb anterioritat a l'aparició de l'esmentada assignatura, en l'àmbit de la lluita antivenèria. A partir de la inauguració del dispensari Azúa el 1924, on es realitzaven conferències venereològiques a càrrec dels metges del servei i de personalitats estrangeres, i, sobretot, des de l'obertura el 1928 del dispensari Martínez Anido –tots dos a Madrid–, es van iniciar activitats de propaganda antivenèria de manera organitzada. En aquest dispensari, i sota la direcció de Julio Bravo Sanfeliu (1894-1986), dermatòleg format en uns quants països europeus i als EUA, es van centralitzar, en una oficina, tots els assumptes referents a la propaganda de

la lluita antivenèria. Per a 1929, l'oficina havia editat i repartit 18.000 cartells, alguns d'ells dissenyats pel mateix Julio Bravo, i havia realitzat una exposició amb cartells d'altres països. Es va produir, així mateix, la pel·lícula *La terrible lección* (1928), un documental de ficció. Aquesta oficina, clar antecedent del servei que es posaria en marxa durant el període republicà, va ser la primera que coneixem dedicada específicament a la propaganda sanitària al nostre país. No obstant això, el Comité Ejecutivo Antivenéreo havia repartit anteriorment cartells referents a la lluita antivenèria, almenys des de 1927, data en què va convocar un concurs per seleccionar els més adequats.

■ VALÈNCIA, PROTECTORA DE LA INFÀNCIA

Per aquests mateixos anys, i després de la posada en marxa de l'Escola Nacional de Puericultura el 1923, es van començar a organitzar escoles provincials com la de València, que va començar a forjar-se el 1927 i va entrar en funcionament l'any següent. Aquesta institució, com totes les dedicades a la salut infantil, tenia entre els seus objectius, a més de la primordial labor docent,

«L'ESCOLA PROVINCIAL DE PUERICULTURA DE VALÈNCIA VA DESENVOLUPAR UN ACTIU PROGRAMA PROPAGANDÍSTIC QUE VA INCLoure L'EDICIÓ DE CARTELLS I CARTILLES SANITÀRIES»

© Filmoteca Valenciana

A dalt, fotograma de la pel·lícula *València, protectora de la infancia* (1928), realitzada amb motiu de la Quinzena Internacional de Protecció a la Infància i Acció Social celebrada a París aquell any. La pel·lícula mostrava la situació dels xiquets en el context de la dictadura de Primo de Rivera.

A l'esquerra, cartell de l'Escola Provincial de Puericultura de València, institució que va desenvolupar una gran tasca propagandística. A més de la labor docent, l'Escola de Puericultura tenia entre els seus objectius l'educació de la població.

Font: Extret de R. CONTRERAS JUESES, 2003. *Carteles y Cartelistas Valencianos*. Ajuntament de València. València.

l'educació de la població en la matèria que li competia. Per a dur a terme aquesta tasca va desenvolupar un actiu programa propagandístic que va incloure l'edició de cartells i cartilles sanitàries, l'edició de discos gramofònics, l'emissió de conferències a través de la ràdio i la producció de la pel·lícula *València, protectora de la infancia* (1928). El film no tenia en realitat un objectiu educatiu, sinó mostrar l'acció social a favor del xiquet en el marc de la dictadura de Primo de Rivera. Dirigit per Maximilià Thous (1875-1947), un dels primers directors de cinema en el sentit estricte de la paraula que hi va haver a Espanya, va estar inspirat per un projecte del pediatre Alejandro García Brustenga (1891-1965). Es va produir amb motiu de la Quinzena Internacional de Protecció a la Infància i Acció Social celebrada a París al juliol de 1928, en què va ser exhibit. Mostrava el treball que les institucions públiques valencianes realitzaven en relació a la infància en l'àmbit sanitari, educatiu i, fins i tot, judicial a través d'una sèrie d'escenes: «El xiquet que naix», «L'alimentació del xiquet», «El xiquet malalt», «El xiquet asilat», «El xiquet a l'escola», «El xiquet anormal» i «El xiquet als jardins». A pesar de no tindre fins pedagògics va ser utilitzat en activitats de divulgació de

la puericultura. La pel·lícula va formar part del material utilitzat per l'anomenada Càtedra Ambulant de Puericultura en una sèrie d'actes de divulgació que es van dur a terme per teatres de tota la província de València (35 entre 1929 i 1934). L'acte solia dividir-se en dues parts. En la primera, metges i mestres donaven conferències sobre educació i puericultura. En la segona part es projectava la pel·lícula. L'intermedi solia utilitzar-se per a repartir material divulgatiu imprès. També s'aprofitava aquesta mena de concentracions per a dur a terme vacunacions contra la diftèria.

■ LA PROPAGANDA EN EL PERÍODE REPUBLICÀ:
LA SECCIÓ D'HIGIENE SOCIAL I PROPAGANDA

Va ser a començament de la dècada dels anys trenta, amb el triomf republicà, quan la consolidació dels serveis sanitaris públics va comportar un major èmfasi en les campanyes sanitàries. En aquest context l'interès per la propaganda sanitària més enllà de l'àmbit veneri va cristal·litzar en la creació, el 13 d'octubre de 1931, dins de la Direcció General de Sanitat, de la Secció d'Higiene Social i Propaganda, que va aglutinar l'acció propagandística que ja es duia a terme en diverses campanyes sanitàries. El decret assenyalava que es precisava de «[...] un òrgan apropiat, d'assessorament d'una banda, i d'execució directa d'una altra, en matèries que tant afecten la salut pública com les compreses en l'anomenada higiene social, alcoholisme, malalties venèries, sexuals, càncer, etc. I la conveniència científica i administrativa d'encarregar al dit Departament la propaganda de la higiene personal i pública, avui per descuidada, gairebé inexistent, i element de la màxima importància en el desenvolupament d'un programa tecnicomèdic [...]». Julio Bravo Sanfeliu hi va guanyar la plaça de cap mèdic mercè a la seua experiència en la propaganda de la lluita antivenèria. Val la pena cridar l'atenció sobre la figura de Julio Bravo, que fins ara només ha estat objecte d'atenció pel seu vessant literari. Ja hem comentat la seua formació internacional, que el va portar, per exemple, a formar-se a l'Escola de Salut Pública de la Universitat Johns Hopkins (Baltimore, Maryland). Però el que més ens interessa ressaltar aquí és que al llarg de la seua vida es va ocupar de la propaganda sanitària en períodes tan distints com la dictadura de Primo de Rivera, la Segona República i el règim franquista.

La secció que va dirigir en els anys previs a la contesa civil va impulsar diverses iniciatives. Una de les seues primeres accions va ser convocar un concurs de cartells dirigits a lluitar contra la mortalitat infantil. El concurs el va guanyar Ricardo Summers Ysern (1908-

Primer premi del concurs de cartells de lluita contra la mortalitat infantil que tingué lloc el 1933 a Catalunya. El cartell, de l'il·lustrador i pintor Ricardo Summers Ysern (Serny), tenia com a tema central la lactància materna, un dels eixos al voltant dels quals giraven les campanyes contra la mortalitat infantil.

Font: Extret de Conselleria de Sanitat, 2000. *Carteles de Salud Pública en la Comunidad Valenciana: La imagen de la Salud Pública*. Generalitat Valenciana. València.

«AMB EL TRIOMF REPUBLICÀ,
LA CONSOLIDACIÓ DELS SERVEIS
SANITARIS PÚBLICS VA COMPORTAR
UN MAJOR ÈMFASI EN LES CAMPANYES
SANITÀRIES»

Cartell guanyador del segon premi del concurs de 1933. Dins de la temàtica de la lactància, aquest cartell de Laureano Ruiz i Antonio Moyano subratllava la necessitat de supervisar mèdicament la criança dels xiquets.

Font: Extret de Conselleria de Sanitat, 2000. *Carteles de Salud Pública en la Comunidad Valenciana: La imagen de la Salud Pública*. Generalitat Valenciana, València.

1995), pintor i il·lustrador molt popular per la seua participació en la secció «Gent menuda» de la revista *Blanco y Negro*.

El compromís de la sanitat republicana per reduir les xifres de mortalitat infantil va fer que aquesta fóra l'àrea en què van fer més esforç propagandístic tota una sèrie de materials: segells, postals, cartells, fullets, fulls d'instruccions, etc., en els quals es tractava, sobretot, de fomentar la lactància materna i tractar de controlar l'ús del biberó. Però també es van publicar cartells sobre altres temes, com la tuberculosi, la higiene mental, les malalties venèries i la prevenció d'accidents laborals.

L'altra àrea on va actuar l'organisme que ens ocupa va ser la cinematografia. Julio Bravo, a més de la inclinació literària, era un apassionat del cinema. El 1932 va publicar un article sobre les bondats del cinema sonor com a vehicle de propaganda sanitària en el qual tractava d'estimular la producció d'aquesta mena de cintes. El Servei de Propaganda Sanitària va impulsar l'obligació de projectar pel·lícules de propaganda sanitària

© Filmoteca Valenciana

Fotograma del documental educatiu *Vidas nuevas*, centrat en la cura de nounats i xiquets en període de lactància. Estrenada poc abans de l'inici de la Guerra Civil, el 1936, apareix en un catàleg del règim franquista en què s'apropia de la seua autoria.

a les sales comercials, ordenant que no es realitzara en la mitja part sinó amb els llums apagats i com a part del programa projectat. No hem pogut avaluar l'abast d'aquesta mesura sinó indirectament, a través del testimoni de José Luis Pando Baura, un activista en pro de l'educació sanitària, que considerava que el públic estava cansat de veure sempre les mateixes pel·lícules propagandístiques.

Just abans de la Guerra Civil, el 1936, es va produir una cinta en què, per mitjà de Julio Bravo, va participar d'alguna manera el Servei de Propaganda Sanitària. Amb el patronatge del Laboratori Bayer es va rodar *Vidas nuevas*, un documental educatiu sobre la salut infantil. El guió i la veu *off* pertanyien, precisament, a Julio Bravo, que va comptar amb l'assessorament del pediatre Miguel Echegaray, de l'Escola Provincial de Puericultura de Barcelona. La banda sonora, deguda a J. R. Blanco Recio, incloïa una part de música original i una altra d'adaptacions de cançons populars infantils. La fotografia va anar a càrrec d'Andrés Pérez i Arturo Porchet, aquest últim un operador suís que es va traslladar a Espanya el 1932 i els fills del qual van participar molt activament en el cinema anarquista rodat durant la contesa civil. La pel·lícula apareix en un catàleg de 1964 editat amb motiu de la celebració del que el règim franquista va retolar com «XXV anys de pau», i que n'atribuïa la producció al Ministeri de la Governació i la datava erròniament en els anys quaranta. *Vidas nuevas* està organitzada en una part introductòria, una altra consagrada a l'embaràs i, la més àmplia, relativa a les atencions del xiquet acabat de nàixer i en període de lactància. Els missatges educatius són emesos en un to que tracta de ser neutre, amb relativament poques concessions al sentimentalisme i amb una càrrega de

© Col·lecció Cartells del Pavelló de la República / Universitat de Barcelona

Segell Pro Infància de 1936-1937 realitzat per Ferran Teixidor. Amb aquest segell, sense valor postal, es pretenia recaptar fons per crear i mantenir una xarxa d'institucions sanitàries i d'assistència social.

pretesa racionalitat, sobretot en la segona i la tercera part. L'estrena de la pel·lícula, uns dies abans de l'esclat de l'alçament militar, va rebre bones crítiques, però la difusió degué ser molt limitada.

Julio Bravo, que va continuar al capdavant de la Secció de Propaganda de la Direcció General de Sanitat sota el règim franquista, va continuar tenint fe en el cinema, i, a més de la pel·lícula *El Tren* (1941), que publicitava aquest mitjà de transport, va dirigir una altra sobre la tuberculosi, filmada el mateix any i que no hem pogut recuperar.

Junt amb aquestes iniciatives institucionals, a partir de mitjan anys vint la ràdio privada també va començar a ser escenari de xarrades divulgatives. Les graells de programació d'Unión Radio, des dels seus inicis el 1925, mostren, de tant en tant, xarrades científiques divulgatives els esquemes de les quals eren publicats en la revista *Ondas*. N'hi havia de

dedicades a la salut i en especial a la salut infantil. La programació de Ràdio Madrid incloïa seccions dedicades a les dones i als xiquets que, entre altres continguts, divulgaven consells sanitaris. D'especial rellevància va ser una sèrie de xarrades dedicades a la medicina que van impartir diverses figures mèdiques madrilenyes a partir d'octubre de 1925, entre les quals no va faltar una de dedicada a les malalties de la infància. Aquest mitjà seria utilitzat creixentment a mesura que la radio-difusió es va anar consolidant a Espanya. Com a exemples podem citar sèries de xarrades, ja dissenyades pels serveis sanitaris oficials, i dedicades a la puericultura, com els dos cursos de conferències radiades el 1933 i el 1935.

■ EL CAS DE LA PRODUCCIÓ PROPAGANDÍSTICA DEL SEGELL PRO INFÀNCIA

El Segell Pro Infància va ser una institució creada per la Generalitat de Catalunya, però amb funcionament autònom, que era regida per un comitè directiu central i que s'organitzava en comitès comarcals i locals. La seua raó de ser era recaptar fons per tal de crear i mantenir una xarxa d'institucions sanitàries i d'assistència social, un recurs aleshores quasi inexistent. El paràgraf inicial del fullet que presentava la institució el 1933 és bastant clar:

De tots els temps, l'assistència social en la nostra terra ha sofert un abandó per part dels organismes centrals que ha impossibilitat la creació d'establiments adequats i amb els elements necessaris per atendre les necessitats que Catalunya té en aquest ordre, fent que pel món marxin sense ajuda ni protecció malalts de totes menes, mancats de l'assistència i alimentació precises i perduda tota esperança en llur guariment.

Per remeiar aquesta situació es va projectar la venda, durant la campanya nadalenca, d'un segell de 5 cèntims, sense valor postal, seguint l'experiència de venda de segells antituberculosos que va iniciar Einar Holboll a Dinamarca el 1903. El sistema havia estat adoptat per nombrosos països occidentals i encara s'utilitza en l'actualitat en més de setanta països dels cinc continents.

El que ací ens interessa posar de manifest és que per a aconseguir vendre l'esmentat segell, a Catalunya es va dissenyar una orquestrada campanya de propaganda en la qual es preveia la participació de la premsa, les escoles, els estancs, les emissores de ràdio, els cinemes i teatres, així com tota mena d'en-

«LA SECCIÓ D'HIGIENE SOCIAL I PROPAGANDA VA AGLUTINAR DES DE 1931 L'ACCIÓ PROPAGANDÍSTICA QUE JA ES PORTAVA A TERME EN DIVERSES CAMPANYES SANITÀRIES»

Fotograma del curt promocional del Segell Pro Infància. La Generalitat de Catalunya va dissenyar una campanya de propaganda a la premsa, ràdio, cinemes i teatres, com també a escoles, entitats cíviques i llocs de treball.

titats cíviques i llocs de treball. Es tractava de sensibilitzar la població perquè adquirira el segell fent un esforç intensiu just abans de Nadal o, en el cas de la campanya que es va portar a terme el 1936-1937, just abans de la primavera de 1937. Es va produir un curt d'aproximadament 7 minuts en blanc i negre per tal de promoure la venda del segell i, per descomptat, concursos de cartells que donarien lloc a l'edició del segell mateix i dels cartells que anunciaven la venda. La distribució que se'n feia, quant a abast i quantitat, estava acuradament programada en funció del nombre d'habitants de cada localitat.

El curt es va rodar el 1935. No tenim dades sobre la seva producció, i la realització va ser bastant rudimentària. Enfrontava la vitalitat social i econòmica catalana amb el decaïment que sobrevindria si continuaven morint 18.000 xiquets l'any per causes evitables. Un xiquet cada mitja hora, tal com mostrava repetidament una dalla superposada sobre un rellotge (el de la Porta de l'Àngel). Davant d'aquest perill la solució era contribuir, per molt petita que fóra l'aportació, mitjançant l'adquisició del segell. Els èxits obtinguts (guarderies i preventori) tancaven el curt.

Quant als cartells, per a cada campanya se celebrava un concurs, i els premiats en primer lloc (es distribuïen diversos premis, accèssits i mencions honorífiques) es van editar com a cartell o com a segell, i en ocasions com les dues coses. També es van imprimir dos cartells d'educació higiènica, un de dedicat a les mares i un altre a la higiene infantil, obra d'Henry, que es va repartir profusament per les escoles. En la primera campanya, la de 1933, va resultar premiat un cartell d'Enric Suñé. Camps va ser el guanyador en la de 1934. Josep Morell en la de 1935. I es van utilitzar cartells de Badia Vilató,

Segell Pro Infància d'Henry del 1936 amb consells bàsics per protegir la salut dels xiquets, com llavar-se les mans abans de dinar o no dormir amb la finestra oberta.

de Granell i de Teixidor en la 1936-1937, sent l'obra d'aquest últim la que es va utilitzar també com a segell. De tots aquests autors, evidentment el més conegut i de major qualitat artística és Josep Morell, si bé també Badia Vilató i Ferran Teixidor van tenir una producció cartellística interessant en els anys trenta del segle passat.

Veiem doncs que a Espanya, i des de distintes instàncies, els mitjans de comunicació de masses, tot i que de manera molt incipient i fragmentària, van anar posant-se al servei dels serveis sanitaris oficials que, en un nou esquema d'actuació, consideraven necessari persuadir la població per poder dur a terme les campanyes sanitàries com a peça clau de la seua tasca. ☺

BIBLIOGRAFIA

- CASTEJÓN, R. *et al.*, 2006. «Los medios de comunicación al servicio de la lucha antivenérea y la protección de la salud materno-infantil (1900-1950)». *Historia, Ciencias, Saúde – Manguinhos*, 13(2): 411-437.
- ELENA, E., 2002. *Ciencia, cine e historia. De Méliès a 2001*. Alianza. Madrid.
- MIRAVITLES, J. *et al.*, 1978. *Carteles de la República y de la Guerra Civil*. Centre d'Estudis d'Història Contemporània. La Gaya Ciencia. Barcelona.
- PERDIGUERO, E., 2006. «Caring for the Children: Infant Mortality and Mass Media in Spain, 1928-1939». In ANDRESEN, A.; GRONLIE, T. i T. RYMYI (eds.). *Science, Culture, and Politics. European Perspectives on Medicine, Sickness and Health*. Stein Rokkan Centre for Social Studies. University of Bergen. Bergen.
- PERDIGUERO, E. i R. CASTEJÓN, 2006. «El 'Segell Pro-Infancia' i la propaganda sanitària». In BATLLÓ, J.; FERRAN, J. i M. PIQUERAS (eds.). *Actes de la VIII Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica*. Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

El treball d'investigació del qual parteix aquest article ha estat realitzat amb Rosa Ballester, Rafael Ballester i Ramón Castejón en el marc del projecte «La propaganda sanitària institucional i la difusió de la tecnologia mèdica en Espanya; 1900-1936. Pràcticas e ideologies en la construcció de la cultura de la salut». Finançat per la Direcció General d'Investigació. Ministeri de Ciència i Tecnologia (BHA2001-2979-C05-02).

Enrique Perdiguero. Professor titular d'Història de la Ciència, Universitat Miguel Hernández d'Elx.

